

ภาคผนวก

การสอนศิลปหัตถศึกษากับการพัฒนาประเทศ

ก่อนอื่นที่ข้าพเจ้าจะกล่าว ถึงว่าการ สอนศิลปหัตถศึกษาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าอยากจะทำความเข้าใจกับท่านถึงคำว่า "ศิลปหัตถศึกษา" เสียก่อน เพราะมีบางท่านยังไม่เข้าใจแจ่มแจ้งนัก สำหรับคำว่า "ศิลปหัตถศึกษา" นั้น แยกออกได้เป็น ๒ คำ หรือ ๒ วิชาด้วยกันคือ วิชาศิลปศึกษากับวิชาหัตถศึกษา แต่ข้าพเจ้านำมารวมกันเสีย ท่านคงจะเห็นหลักสูตรชั้นประถมศึกษาตอนต้นแล้วว่า มีวิชาศิลปศึกษา แต่ไม่มีวิชาหัตถศึกษา ในวิชาศิลปศึกษานั้น ก็ยังแยกออกไปอีก เป็นการเขียนภาพระบายสี กับศิลปปฏิบัติ (และยังมีขับร้องและดนตรี ซึ่งข้าพเจ้าจะไม่ขอกล่าวในที่นี้) ความจริงแล้ววิชาศิลปปฏิบัติก็คือ วิชาหัตถศึกษานั้นเอง เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการให้เด็กรู้จักประจักษ์รู้ของเล่นของใช้ง่ายๆ และรวมถึงการปั้น การฉีก การตัดกระดาษ ฯลฯ ซึ่งแต่ก่อนก็เรียกวิชานี้กันว่า วิชาการฝีมือ (ความเข้าใจของครูและนักเรียนปัจจุบันก็ยังใช้วิชาการฝีมืออยู่ ทั้งๆ ที่ในหลักสูตรใช้วิชาศิลปปฏิบัติ คงจะเป็นเพราะความเคยชินแต่เดิมนั่นเอง) อย่างไรก็ตามพึงเข้าใจเสียใหม่ว่า ศิลปปฏิบัติ ก็คือวิชาการฝีมือเดิมและก็นำมาซึ่งวิชาหัตถศึกษานั้นเอง

สำหรับในชั้นประถมศึกษาตอนปลายนั้น ก็แบ่งวิชาเรียนออกเป็นศิลปศึกษา กับหัตถศึกษา (วิชาหัตถศึกษานั้นแยกออกต่างหากจากวิชาศิลปศึกษา) มีแขนงให้เลือกเรียนมากมาย เช่น งานไม้ งานเกษตร งานครัว งานโลหะ งานเครื่องปั้นดินเผา (แบ่งวิชาเลือกออกเป็นเลือกตลอด ๓ ปีกับเลือกแต่ละปี) จึงเห็นได้ว่าชั้นประถมศึกษาตอนปลายนี้แยกวิชาศิลปศึกษา กับหัตถศึกษาอย่างเห็นได้ชัด

ส่วนในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นก็ได้แบ่งวิชาใหม่อีก เป็นวิชาศิลปศึกษา กับศิลปปฏิบัติ ซึ่งความจริงวิชาศิลปปฏิบัติก็คือวิชาหัตถศึกษานั้นเอง คือมีการแบ่งแขนงให้เลือกเรียน ๔ แขนงด้วยกัน คือ กหกรรมศิลป์ อุตสาหกรรมศิลป์ ธุรกิจศิลป์ และเกษตรศิลป์ แต่ละแขนงก็แบ่งเป็นแขนงย่อยๆ เพื่อให้เลือกเรียนอีก เช่น กหกรรม-

ศิลป์ก็เป็นวิชาเกี่ยวกับการบ้าน กาว เรือน มี งานคร่ำ งานเย็บปักถักร้อย งานเสื่อผ้า ฯลฯ ธุรกิจศิลป์ ก็เป็นวิชาเกี่ยวกับงานด้านธุรกิจ มีการกิตตูกิตติ พิมพ์ดีด ฯลฯ อุตสาหกรรมศิลป์ ก็มี งานไม้ งานโลหะ งานเครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ ส่วนเกษตรศิลป์ ก็เป็นการเลี้ยงสัตว์ การทำสวนคร่ำ ฯลฯ จึงเห็นได้ว่า มีวิชาให้เลือกเรียนอย่างมากมาย แต่ก็ไม่มีพันวิชาที่คัดศึกษานั่นเอง

ต่อไปเป็นชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ก็แบ่งออกเป็นวิชาศิลปศึกษากับวิชาการช่าง สำหรับวิชาการช่างนั้นมี งานไม้ งานโลหะ งานเครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ ซึ่งก็เป็นวิชาที่คัดศึกษาอีกนั่นเอง

จึงเห็นได้ว่า วิชาที่คัดศึกษานั้นมีชื่อเรียกกันจนสับสนไปหมด บางคนก็ไม่เข้าใจว่าเป็นวิชาอะไรแน่ แต่ก็มักเรียกกันจนติดปากว่า การฝีมือ หลักสูตรแต่ละระดับชั้นเรียกไม่เหมือนกันเลย แต่เนื้อหาที่คือวิชาเดียวกันนั่นเอง ข้าพเจ้าจะขออย่าอีกสักครั้งว่า วิชาศิลปศึกษา กับวิชาที่คัดศึกษา มีความมุ่งหมายต่างกันตรงที่ว่า วิชาศิลปศึกษานั้นต้องการให้เด็กทำเพื่อความงาม ความรื่นรมย์ เป็นสำคัญกว่าการนำไปใช้สอยให้เกิดประโยชน์ ส่วนวิชาที่คัดศึกษาต้องการให้เด็กทำเพื่อนำไปใช้สอยให้เกิดประโยชน์เป็นสำคัญ ส่วนความงามก็ต้องมีด้วยเป็นอันคับสองรองลงมา แต่อย่างไรก็ตามทั้งวิชาศิลปศึกษาและที่คัดศึกษา เรามุ่งให้เด็กรู้จักเป็นผู้กิติริเริ่ม และสร้างสรรค์เหมือนกัน ส่วนความมุ่งหมายด้านอื่น ๆ ที่มีเหมือน ๆ กันอีกมากมาย

อย่างไรก็ตาม วิชาที่คัดศึกษาซึ่งเราเรียกชื่อแตกต่างกันจนสับสนไปหมดนั้นก็ยังเป็นวิชาที่คัดศึกษาอยู่นั่นเอง ซึ่งอยู่ในองค์สี่ของการศึกษาเสียด้วย จึงนับว่าสำคัญมากอย่างยิ่งแขนงหนึ่ง และถ้าจะกล่าวว่ วิชาศิลปศึกษาก็เป็นแขนงหนึ่งในที่คัดศึกษาก็คงไม่ผิดนัก เพราะต้องใช้มือทำเหมือนกัน ส่วนที่เรียกไปต่าง ๆ นั้นก็เพราะว่าการพัฒนาการเกี่ยวกับงานด้านที่คัดศึกษานั่นเอง แต่เดิมเราเรียกว่าการฝีมือเพราะเป็นงานที่ใช้ฝีมือทำกันนับว่าถูกต้อง ต่อมาใช้คำว่า "ที่คัดศึกษา" ก็เพราะว่าคงต้องการให้มีความหมายตรงกับการใช้มือทำหรืออาจจะต้องการให้ตรง กับแผน การ ศึกษาชาติก็ได้ ต่อมามีการเรียกว่า "อุตสาหกรรมศิลป์" ก็คงเป็นเพราะการใช้เครื่องทุ่นแรง

เพิ่มมากขึ้น ยิ่งต่อมาในสมัยปัจจุบันเข้าใจกันว่าการทำงานบ้านอื่น ๆ เช่น การเกษตร การธุรกิจก็น่าจะเป็นหัตถศึกษาแขนงหนึ่ง จึงมีคำว่าศิลปปฏิบัติเพิ่มขึ้นมาอีก สำหรับ คำภาษาอังกฤษก็มีวิวัฒนาการมาตามลำดับ คือเดิมก็เรียกว่า MANUAL TRAINING ต่อมาก็คือ MANUAL ARTS, INDUSTRIAL ARTS และ PRACTICAL ARTS ตามลำดับ การเรียกชื่อภาษาไทยอาจจะเอาแบบของเขามาก็ได้ เพราะจะเห็นได้ว่ามีวิวัฒนาการมาเหมือนกันมากที่สุด

ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงความหมายของวิชาทั้งสองนี้มากมายนานพอสมควร ยังไม่ได้กล่าวให้ตรงตามหัวเรื่องข้างต้นเลย เพราะข้าพเจ้าต้องการให้ท่านเข้าใจคำทั้งสองให้ชัดเจนเสียก่อน เพื่อจะได้ทำความเข้าใจกับข้อเขียนของข้าพเจ้าต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ถ้าเราเรียกว่าวิชา "ศิลปหัตถศึกษา" ก็นับว่าเข้าใจง่ายกว่าเรียกอย่างอื่น แม้กระทั่งงานของกระทรวงศึกษาธิการในเดือนธันวาคมของแทบทุกปีก็ยังนิยมเรียกว่า งานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนอยู่นั่นเอง ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงว่า การสอนศิลปหัตถศึกษานี้จะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศอย่างไร

ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่า การสอนศิลปหัตถศึกษานี้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศอย่างมากทีเดียว เพราะเราเริ่มสอนเด็กตั้งแต่เริ่มเข้าโรงเรียน อย่างต่ำสุดก็ชั้นอนุบาลหรือไม่กี่ชั้นประถมปีที่หนึ่ง ความมุ่งหมายอันดับแรกที่เราสอนวิชาศิลปหัตถศึกษากับเด็กก็คือ ฝึกให้เด็กมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ การฝึกเด็กเพียงเท่านั้นแหละจะช่วยพัฒนาประเทศได้อย่างมากที่สุด การเห็นผลนั้นมิใช่จะเห็นผลทันทีทันใด แต่ว่าจะเห็นผลในอนาคต แต่คำขวัญเขายังกล่าวไว้ว่า "เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า" ดังนั้นการหวังผลจึงหวังผลในระยะยาว คือจนกว่าเด็กจะโตเป็นผู้ใหญ่ เราก็ต้องฝึกเด็กในวันนี้หรือเวลานี้เสียก่อน ที่กล่าวว่า การฝึกให้เด็กมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ในวิชาศิลปหัตถศึกษานี้เป็นอย่างไร ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างให้เห็นจริงดังนี้ เมื่อเราให้เด็กเรียนศิลปศึกษาโดยให้เขียนอะไรก็ได้ นั่นเราจะเห็นว่าเด็กคิดเขียนรูปแตกต่างกัน เด็กแต่ละคนจะมีความคิดไม่เหมือนกันเลย เมื่อเราได้ช่วยและส่งเสริมมาก ๆ แล้ว เด็กก็จะยังคิดเขียนให้แปลก ๆ อยู่เสมอ

การที่เด็กรู้จักคิดเขียนรูปให้แปลกนี้แหละ คือเด็กมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์แล้ว หรือเมื่อเด็กโตขึ้นได้เรียนในชั้นสูงต่อไป ก็จะได้เรียนวิชาศิลปะทัศนศึกษามากขึ้นตามลำดับ ความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ก็จะดีขึ้นเพราะเด็กมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์เป็นทุนอยู่แล้ว การฝึกให้เด็กมีความคิดริเริ่มนี้แหละ จะทำให้เด็กมีนิสัยเป็นนักคิดหรือนักคิดริเริ่ม ไม่นิยมการลอกแบบคนอื่น ชอบแต่จะคิดเอง ทำเองให้แปลก ๆ และก้าวหน้าอยู่เสมอ คือศึกษินทรีย์ไปจนโตเป็นผู้ใหญ่ ทั้งนี้แหละเกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศ เพราะการพัฒนาประเทศในปัจจุบันนี้ กำลังต้องการนักคิดริเริ่มให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าได้จะต้องอาศัยคนในชาติเป็นนักคิดริเริ่มเพื่อช่วยกันคิด ช่วยกันทำสิ่งต่าง ๆ ที่แปลกใหม่ ๆ และก้าวหน้าอยู่เสมอ ท่านเคยคิดไหมว่าเด็กของเราที่ได้รับคำสั่งให้ เป็นนักคิดริเริ่มจากการเรียนศิลปะทัศนศึกษานั้น ในอนาคตอาจจะคิดสร้างอะไรใหม่ ๆ ที่คนในโลกนี้เขาไม่เคยทำมาก่อนเลยก็ได้ใครจะรู้... แต่ชาติที่เจริญแล้วเด็ก ชาติเขาเจริญได้เพราะคนในชาติของเขาเป็นนักคิดริเริ่มสร้างอะไรที่อะไรขึ้นใหม่ ๆ เสมอ

เด็กที่เขียวชาติของเขาที่ไม่เจริญเท่าไร ก็เหมือน ๆ กับชาติไทยเราแหละ แต่คนของเขาเกิดสร้างของใหม่ขึ้นเรื่อย ๆ เช่นคิดสร้างเครื่องยนต์ เครื่องจักร เครื่องทุนแรงต่าง ๆ จนปัจจุบันนี้เขาคิดก้าวหน้าไปไกลจนถึงคิดสร้างดาวเทียม ก็จะไปโลกพระจันทร์ พระอังคารกันแล้ว ชาติเราจะตามเขาก็ยังตามไม่ทันเลย ความจริงแล้วมิใช่ว่าชาติไทยเราจะไม่มีคนฉลาดเหมือนเขา เราคงมีคนฉลาดมากเหมือนกัน บางคนฉลาดกว่าเขาเสียอีก แต่เรามีได้รับการฝึกให้มีมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เราได้รับการศึกษาหรือเล่าเรียนกันมาแบบการเลียนแบบหรือลอกแบบ เช่นเรียนวาดเขียนก็เอาแต่ลอกแบบ บางทีก็เขียนตามตารางหรือตามแบบที่กำหนดให้ไม่ได้รับการส่งเสริมให้คิดริเริ่มเลย ถ้าหากเป็นการเรียนการฝึมือก็ต้องทำตามแบบที่ครูกำหนดและต้องทำเหมือน ๆ กัน เมื่อเราฝึกกันมาแบบนี้เสียแล้วจะมีคนที่ เป็นนักคิดริเริ่มสักกี่คน คนไทยเราเล่าเรียนเก่งก็จริงจนกระทั่งได้ไปเรียนเมืองนอกกันก็มากมาย บางคนก็เรียนเก่งกว่าเขาเสียอีก แต่พอตอนหลัง ๆ ก็เรียนหรือทำงานสู้เขาไม่ได้ เพราะเราฝึกหัดกัน

มีคนละแบบกับเขา ชาวไทยเราจะเจริญได้อย่างไร ถ้าหากเราไม่ฝึกเด็กของเราเสีย
 แล้ววันหนึ่งเวลานี้ให้เป็นนักคิดริเริ่ม ไม่เอาแต่ลอกแบบเขาเลียนแบบเขารำไป ข้าพเจ้า
 อยากจะให้พวกเรามาช่วยกันส่งเสริมเด็กของเราให้เรียน ศิลปะทัศนศึกษากันแนวใหม่ให้
 สักวันหนึ่งในอนาคตเราจะภาคภูมิใจกันอย่างยิ่ง

อีกประการหนึ่งที่นับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศก็คือ การฝึกให้เด็ก
 ประดิษฐ์ของเล่นของใช้เองโดยไม่ต้องไปซื้อคนอื่นเขา ปัจจุบันนี้เราไม่เพียงแต่จะซื้อ
 สิ่งของต่างๆ จากคนอื่นที่เป็นคนไทยด้วยกัน แต่เราซื้อสิ่งของจากต่างประเทศกัน
 มากขึ้น เราฝึกเด็กของเรากันมาผิดๆ เช่น ให้เด็กซื้อของอย่างตีมาเรียน ศิลปะศึกษา
 กัน หรือเวลาถึงวันขึ้นปีใหม่เด็ก ๆ ก็มักจะซื้อ ส.ค.ส. มาส่งกัน ส.ค.ส. เหล่านี้มัก
 มาจากต่างประเทศเสียด้วย หรือบางทีเด็กบางคนก็พ่อแม่รำวาก็มักจะชอบซื้อของ
 เล่นที่ส่งมาจากต่างประเทศ และอะไรอีกมากมายที่เด็กของเราชอบซื้อของที่ส่งมาจาก
 ต่างประเทศ แทนที่จะหัดทำเอง

เราลองมาคิดดูง่าย ๆ ก็เห็นว่า เราต้องซื้อสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เสียเงินไป
 มิใช่น้อย เช่น ไม้แขวนเสื้อที่น่าจะทำได้เองก็ต้องไปซื้อเขา หรือเพียงแค่ไม้จิ้มฟันก็
 ยังซื้อใช้ เหล่านี้เป็นต้น เราเสียเงินไปแต่ละครั้งเพียงไม่กี่บาทก็จริง แต่ถ้าหาก
 หลาย ๆ ครั้งเข้าก็อาจจะเป็นเงินจำนวนมากทีเดียว สมมติว่าครอบครัวหนึ่งใช้เงิน
 จำนวนหนึ่งไปกับการซื้อสิ่งของต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าจะทำใช้เองได้ ถ้าหากเรารวม
 หลาย ๆ ครอบครัวหรือรวมทั้งประเทศเข้า ก็จะเป็นเงินจำนวนมากทีเดียว และถ้า
 หากสิ่งของเหล่านี้ส่งมาจากต่างประเทศด้วยแล้ว ก็ต้องเสียเงินออกนอกประเทศด้วย
 จะเห็นได้ว่าเคยมีตัวอย่าง เมื่อไม่กี่ปีมานี้เรายังไม่รู้จัก ทำไม้จิ้มฟันใช้ใน ประเทศไทย
 ต้องสั่งซื้อมาจากฮ่องกง จะเห็นได้ว่าเพียงแค่ไม้จิ้มฟันเราก็ต้องซื้อมาจากต่างประเทศ
 ซึ่งน่าจะทำใช้เองได้ ผลก็คือเราจะต้องเสียเงินออกนอกประเทศเพราะไม้จิ้มฟัน ช่าง
 นานักคิดเสียจริง ๆ ยิ่งในปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว คนไทยเราต่างนิยมใช้ของจากต่างประเทศ
 กันมากขึ้น เช่น เสื้อผ้าเครื่องสำอางต่าง ๆ แม้กระทั่งกระบอกน้ำที่ทำจากไม้ไผ่ซึ่ง
 ทำอย่างง่าย ๆ ก็ส่งมาจากญี่ปุ่น และยังมีอีกมากมายที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะกล่าวในที่นี้

ได้หมด เรามีทางแต่ขอเขา เขาก็ถือโอกาสผลัดมาขายเราเป็นการใหญ่ คุณว่าชาติไทยเราจะเจริญได้อย่างไร ในเมื่อรายจ่ายเรายังสูงขึ้น ถ้าเทียบกับรายรับแล้วจะไม่สมดุลกันเลย ตัวอย่างเช่น เราขายข้าวก็เกี่ยวนึ่งได้ข้าวรถยนต์สัก ๑ คัน เราปลูกข้าวนานเท่าไร เขาผลิตรถยนต์เพียงครึ่งเดียวก็ได้ ๑ คันแล้ว จึงเทียบกันไม่ได้เลย จึงเป็นสิ่งที่คนไทยพึงสังวรไว้บ้างในเรื่องนี้

ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างการสอนศิลปหัตถศึกษาแก่เด็กชั้นประถมศึกษา เช่น ให้เด็กเขียนภาพ ส.ก.ส. ในเวลาเรียนหรือนอกเวลาเรียนก็ได้ พอถึงวันขึ้นปีใหม่ เด็กๆ มักจะชอบส่ง ส.ก.ส. กัน ก็ให้เอาภาพ ส.ก.ส. นี้แหละมาส่ง ส.ก.ส. กัน หรือประดิษฐ์ของเล่นง่ายๆ ส่งเป็นของขวัญแลกของขวัญกัน เช่นเอาเศษผ้ามาทำตุ๊กตาง่ายๆ หรือปั้นดินปั้นกระดาษแล้วทาสีให้สวยๆ งามๆ ของเล่นต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ใช้เป็นของขวัญส่งกันสำหรับเด็กได้ทั้งสิ้น สำหรับกระดาษห่อของขวัญนั้นก็อาจจะใช้กระดาษสี กระดาษหนังสือพิมพ์เก่าๆ มาห่อของขวัญก็ได้ แต่ทำให้สวยๆ เสียหน่อยโดยใช้พิมพ์ภาพด้วยวัสดุต่างๆ หรือแกะแบบพิมพ์ก็ได้จึงเห็นได้ว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้เด็กๆ ย่อมจะทำได้ทั้งสิ้น และล้วนแล้วแต่เป็นการฝึกให้เด็กรู้จักทำสิ่งของเครื่องใช้เอง ฝึกให้เด็กรู้จักประหยัดไม่ต้องไปซื้อให้เสียสตางค์ สำหรับเด็กที่โตขึ้นมาหรือชั้นสูงขึ้นไปก็อาจจะให้ทำที่แขวนเสื้อใช้เอง คือเอาไม้ไผ่หรือลวดมาทำก็ได้ นอกจากนี้ก็อาจจะให้เด็กทำไม้บรรทัด ทำกล่องดินสอ ทำผ้าเช็ดหน้า ทำหมอนและปลอกหมอนใช้เอง เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้จะเห็นได้ว่าเป็นของที่ทำขึ้นง่ายๆ เด็กสามารถที่จะทำได้ทั้งสิ้น แต่เรากลับไปฝึกให้เด็กซื้อของมาใช้กัน ถ้าหากเราฝึกให้เด็กทำใช้เองก็เท่ากับว่าเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายของเด็ก ของครอบครัวเด็กไปได้มากทีเดียว และถ้าหากเราคิดดูเด็กทั่วประเทศแล้ว ก็จะได้เห็นว่าเราจะประหยัดเงินจำนวนก้อนใหญ่ทีเดียว ยิ่งเราได้ฝึกเด็กของเราจนโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ก็จะคิดนิสัยการรู้จักทำของใช้เองตลอดไป แต่ละครอบครัวก็ต่างมีความประหยัดค่าใช้จ่าย เมื่อคนไทยทั้งชาติเป็นแบบนี้กันทั้งนั้นแล้ว ฐานะทางเศรษฐกิจของคนไทยก็จะดีขึ้น แน่ละการ

พัฒนาประเทศของไทยก็จะดีขึ้นเป็นเงาตามตัว และถ้าหากเราไม่ส่งซื้อสินค้ามาจาก
 ต่างประเทศด้วยแล้วก็จะเป็นการช่วยพัฒนาประเทศได้อย่างมากทีเดียว คุณค่าขวัญ
 ของรัฐบาลก็ยังเน้นให้คนไทยช่วยกันประหยัด ใช้จ่ายแต่ที่จำเป็น และรวมไปถึง
 ให้ช่วยกันใช้สินค้าไทย เพราะเป็นวิธีการที่จะช่วยพัฒนาประเทศได้มาก การที่
 คนไทยรู้จักทำของใช้เองนั้นจะมีส่วนช่วยพัฒนาประเทศได้มากกว่าการช่วยกันใช้
 สินค้าไทยเสียอีก ดังนั้นการฝึกให้เด็กรู้จักการทำของเล่น ของใช้เอง จากการเรียน
 วิชาศิลปะหัตถศึกษาชั้น จึงเท่ากับเป็นการช่วยพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง ถ้าหาก
 เราไม่คิดให้ลึกซึ้งเราก็คงมองไม่เห็น แต่ถ้าหากเราคิดให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่าเป็น
 เรื่องใหญ่ที่สำคัญต่อประเทศอย่างมากทีเดียว เราจึงควรจะคิดและเริ่มทำกันไปแล้ว

ส่วนการฝึกเด็กในท่านอื่น ๆ จากการเรียนศิลปะหัตถศึกษาชั้น ก็ยังมีอีกที่จะช่วย
 พัฒนาประเทศได้ ข้าพเจ้าขอกล่าวถึง การสอนวิชาศิลปะศึกษาและหัตถศึกษาชั้น
 นอกจากเราจะฝึกให้เด็กมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ หรือฝึกให้เด็กรู้จักทำของเล่น
 ใช้เองเพื่อการประหยัดดังกล่าวแล้ว ยังฝึกให้เด็กรู้จักรักษาความสะอาด รู้จักช่วย
 ตัวเอง มีความเชื่อมั่นในตนเอง และให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เป็นต้น
 สำหรับการฝึกให้เด็กรู้จักรักษาความสะอาดนั้น จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้นั้น รัฐบาลก็
 ยังมีค่าขวัญให้คนไทยช่วยกันรักษาความสะอาด เพื่อแสดงถึงจิตใจและความสะอาด
 เรียบร้อยของประเทศชาติ การฝึกนิสัยนี้จะฝึกกันตอนที่คนโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ย่อมเป็น
 สิ่งที่ไม่ง่ายนัก เราจะต้องฝึกกันเมื่อตอนเป็นเด็ก ๆ จึงจะได้ผล เพราะคำพังเพยที่กล่าว
 ไว้ว่า "ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก" นั้นยังเป็นความจริงอยู่

ดังนั้นการฝึกให้เด็กรู้จักช่วยกันรักษาความสะอาดนั้น เราก็คงจะฝึกได้ในการ
 เรียนวิชาศิลปะหัตถศึกษาด้วยเพราะการเรียนวิชานั้นเราจะต้องฝึกให้รู้จักทำให้สะอาด
 เรียบร้อย รมัดระวังไม่ทำให้สกปรก หรือเมื่อทำแล้วจะต้องเก็บกวาดให้สะอาด เหล่านี้
 ล้วนแล้วแต่เป็นการฝึกให้เด็กมีนิสัยรักษาความสะอาดทั้งสิ้น สำหรับการฝึกให้เด็กมี
 ความเชื่อมั่นในตนเองนั้น การสอนวิชานี้ก็จะช่วยได้มากเช่นกัน เพราะเมื่อเด็กทำ
 อะไรได้หรือทำอะไรเป็นแล้วมักจะรู้สึกภาคภูมิใจ และจะเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง

อันมีผลเมื่อโตขึ้นจะทำงานสิ่งใดจะได้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองในการทำงาน เพราะประเทศชาติต้องการให้คนทำงานไม่ใช่ นั่งอยู่เฉย ๆ ส่วนการฝึกให้รู้จักช่วยตัวเองในการทำงานนั้นก็เช่นเดียวกัน เพราะการทำงานสิ่งใดนั้นคนเราจะต้องรู้จักช่วยตัวเอง จึงจะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ การสอนวิชาให้รู้จักช่วยฝึกได้มาก เพราะเด็กจะต้องรู้จักทำเองไม่วานคนอื่นหรือให้คนอื่นช่วยทำ เป็นต้น ส่วนการฝึกให้เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ในปัจจุบันนี้คนไทยเรามีเวลาว่างมากมาย ซึ่งไม่รู้จะทำอะไรกัน ยิ่งเด็กวัยรุ่นแล้วใช้เวลาว่างไปในทางเสื่อมเสียเป็นส่วนมาก เราน่าจะหาทางแก้ไขได้ด้วยการฝึกให้ทำงานเกี่ยวกับศิลปหัตถศึกษา ก็จะได้ผลดีหลายด้านด้วยกัน และมีผลต่อประเทศชาติด้วย

ก่อนที่จะจบบทความนี้ ข้าพเจ้าขอเพิ่มเติมอีกว่า การสอนวิชาศิลปหัตถศึกษาแก่เด็กนั้น นอกจากจะฝึกเด็กดังกล่าวแล้ว ยังจะเป็นการสอนเบื้องต้นเพื่อให้เด็กรักวิชาในอันที่จะยึดเป็นอาชีพต่อไป หรือเลือกเรียนวิชาอาชีพที่ตนถนัดในชั้นสูง เช่นเด็กที่ชอบทำงานไม้ ก็อาจจะเลือกเรียนช่างไม้หรือช่างก่อสร้าง เด็กที่ชอบงานโลหะก็อาจจะเลือกเรียนช่างกล เด็กที่ชอบเย็บปักถักร้อยก็อาจจะเลือกเรียนทางการช่าง เป็นต้น ตอนนั้นแหละจะเป็นการช่วยพัฒนาประเทศได้โดยตรงทีเดียว เพราะว่าประเทศชาติต้องการช่างมาทำงาน การเรียนหนังสือต่อสมัยนี้ จึงไม่ใช่หวังแต่จะเรียนต่อมหาวิทยาลัยกันเท่านั้น จึงควรหันมาเรียนทางช่างกันให้มากจะดีกว่า เพื่อจะได้ออกไปประกอบอาชีพไม่ใช่หวังแต่จะรับราชการเท่านั้น และยังต่อไปในอนาคตประเทศไทยจะต้องตั้งโรงงานอุตสาหกรรมอีกมาก เพื่อผลิตสิ่งของขึ้นใช้เอง จึงจะช่วยให้ชาติเจริญขึ้นได้ การที่จะเอาแต่พึ่งชาติอื่นนั้นจะไม่ช่วยให้ชาติเจริญขึ้นได้เลย

ข้าพเจ้าขอฝากความนึกเห็นเหล่านี้ไว้ต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและเพื่อนครูทุก ๆ ท่าน หวังว่าคงจะเป็นประโยชน์และเป็นข้อคิดบ้างในอันที่จะปรับปรุงการสอนของเราให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ข้อคิดบางประการในการสอนศิลปศึกษา ชั้นประถม

ในปัจจุบันนี้เราจะเห็นได้ว่า การสอนศิลปศึกษาแก่เด็กตามโรงเรียนต่าง ๆ ยังดำเนินไปได้ไม่เต็มที่ และไม่ตรงตามความมุ่งหมายของแผนการศึกษาชาตินี้ มีครูและผู้เกี่ยวข้องเป็นส่วนมากยังมองไม่เห็นความสำคัญของวิชานี้ ถึงแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการ จะ จัดงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนมาหลายต่อหลายครั้งแล้วก็ตาม ก็ยังไม่สามารถเปลี่ยนแนวคิดของคนเป็นจำนวนมากลงไปได้ ความคิดที่กล่าวกันว่า วิชาศิลปศึกษาไม่มีความสำคัญ วิชาศิลปศึกษาเป็นเพียงวิชาช่วยในการสอบและอื่น ๆ อีก ก็ยังมีอยู่ทั่วไป โรงเรียนที่ทำการสอนศิลปศึกษาอย่างจริงจังก็มีเพียงไม่กี่แห่ง เราสังเกตได้จากงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนนั่นเอง ดังนั้นถ้าคิดเป็นส่วนร้อยละทั่วประเทศแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าคงไม่ถึงร้อยละ ๑๐ เป็นแน่แท้ที่ทำการสอนศิลปศึกษาอย่างจริงจังและถูกต้อง เราจะไม่ลองคิดกันบ้างหรือว่า ผลเสียของการกระทำดังกล่าวจะมีผลต่อเด็กของชาติเราอย่างไร

ต่อไปนี้ข้าพเจ้าขอแสดงความคิดเห็น จากประสบการณ์ของข้าพเจ้าเอง ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าเป็นอุปสรรคอันสำคัญยิ่งต่อการสอนศิลปศึกษาแก่เด็กอย่างมากทีเดียว

๑. ทักษะของผู้ใหญ่

ครูใหญ่ส่วนมากมักจะกำชับครูทุกคนว่า จะต้องสอนให้เด็กอ่านหนังสือออก เขียนหนังสือได้ ก่อนที่จะสอนวิชาอื่น ๆ ยิ่งวิชาศิลปศึกษาด้วยแล้วไม่ต้องสอนเลย เพราะเป็นวิชาที่ไม่สำคัญ นี่คือโรงเรียนประถมทั่ว ๆ ไปนั่นเอง ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่าเด็กจะเริ่มเข้าเรียนชั้นประถมปีที่ ๑ ก็ตาม ก็ไม่ควรจะสอนให้เด็กอ่านหนังสือแค่เพียงอย่างเดียว ถึงแม้ว่าการสอนให้เด็กอ่านเขียนหนังสือเป็นเรื่องสำคัญยิ่งก็ตาม แต่เราก็อาจแทรกวิชาอื่น ๆ เข้าไปด้วยได้ โดยเฉพาะวิชาศิลปศึกษาซึ่งเด็กชอบเป็นทุนอยู่แล้วเราก็ควรจะสอนควบคู่กันไปด้วย เราคงจะเห็นเด็กชอบ

ซิคเขียนรูปเล่น ชอบทำอะไรเล่น บางทีซิคเขียนรูปเล่นตามผนังห้องเรียน ตามผนัง
ซีเมนต์หรือพื้นดิน หรือไม้ก๊อกดิน ก่อทรายเล่น เรียงเศษไม้เล่น และอื่น ๆ อีก
มากมายเหล่านี้ ล้วนแต่เด็กสนใจต่อการสร้างสรรค์ทางศิลปศึกษาทั้งสิ้น และตามที่
เราสอนอ่านสอนเขียนแก่เด็กเริ่มเรียนนั้นเราสอนกันตลอดวันหรือ เราสอนกันตลอด
ชั่วโมงหรือ ข้าพเจ้าคิดว่ามีเวลาว่างของเด็กมากมายที่เด็กส่งเสียงเล่นกัน ทะเลาะ
กัน รังแกกันในห้องเรียน ก็เวลาว่าง ๆ เหล่านี้เราทำไมไม่ทำให้เป็นประโยชน์ขึ้นมา
ข้าพเจ้าเห็นว่าเวลาว่าง ๆ เหล่านี้แหละ ควรให้เด็กได้วาดเขียนบ้างทำของเล่นง่าย ๆ
บ้าง ก็จะเป็นการส่งเสริมให้เด็กได้ทำอะไรต่ออะไรซึ่งตรงตามความมุ่งหมายของการ
สอนศิลปศึกษาอย่างดียิ่ง ความจริงแล้วเด็กเริ่มเข้าเรียนนั้น เด็กมักจะเขียนรูปต่าง ๆ
ได้ก่อนที่จะอ่านหรือเขียนหนังสือได้เสียอีก เราก้อาจให้เขียนรูปแทนตัวหนังสือไปก่อน
เช่นเขียนรูปไก่ ไข่ คน ฯลฯ (ซึ่งเด็กจะเขียนไม่เหมือนจริง) ต่อไปก็อาจจะ
ให้อ่านเป็น ก. ไก่ ข. ไข่ ฯลฯ ตามลำดับไป ก็จะทำให้เด็กอ่านได้รวดเร็วยิ่งขึ้น เมื่อ
ถึงตอนหัดเขียนตัวหนังสือเราก้อาจให้เขียนรูปก่อนแล้ว เขียนตัวหนังสือกำกับก็ได้
จะทำให้เด็กมีความแม่นยำมากขึ้น

ตามความเข้าใจกันว่าวิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาที่ไม่สำคัญ ก็จะเป็นวิชาที่สำคัญ
ขึ้นมา ถ้าหากเราฝึกกันมากๆ แล้ว แน่แน่นอนเหลือเกินว่าเด็กของเราจะเป็นคนช่างคิด
ช่างสร้างสรรค์ ผลที่คิดตามมาก็คือเด็กจะฉลาดขึ้น ความคิดเฉียบแหลมขึ้น การ
สอนอ่าน การสอนคิดเลขและการสอนวิชาอื่น ๆ ก็จะง่ายขึ้นตามลำดับ ข้าพเจ้าคิดว่า
วิชาศิลปศึกษานี้แหละ เป็นวิชารากฐานที่จะฝึกให้เด็กเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดมี
ไหวพริบคิดตามมา เพราะเราฝึกให้เด็กคิดเขียนรูปอะไรอย่างไรก็ได้ เด็กจะไม่ถูก
บังคับให้อ่านแต่หนังสือ เขียนหนังสือ หรือถูกบังคับให้นั่งนิ่ง ๆ อะไรทำนองนี้
แล้วเด็กจะเฉลียวฉลาดขึ้น ได้อย่างไร ดังนั้นการที่ครูเอาแต่คร่ำเคร่งสอนให้เด็ก
อ่านเขียนเท่านั้น ย่อมไม่ทำให้เด็กอ่านเขียนได้รวดเร็วยิ่งขึ้นมาแต่อย่างใด เด็ก
จะยังมีความเบื่อหน่ายและท้อแท้ต่อการอ่านและเขียนหนังสือ เราจะไม่ทดลองกันบ้าง
หรือ เราจะมัดแต่มุ่งสอนอ่านเขียนสำคัญกว่าวิชาอื่นกันอีกต่อไปหรือ และตามที่นักเรียน

ของเรอาวนเขียนหนังสือไม่ได้ เด็กของเราอ่อนต่อการเรียน เด็กของเราไม่มีความคิด
 ทริเริ่มไม่มีความเฉลียวฉลาดแตกฉาน อะไรทำนองนี้ เราจะไม่ลองเปลี่ยนแนวการสอน
 กันใหม่หรือ

๒. การตรวจงานของครูศิลปะ

ครูตรวจวาดเขียนของเด็กโดยใช้คำว่า "ใช้ไม่ได้" หรือ "รูปไม่เหมือน"
 วิธีการแบบนี้ข้าพเจ้าได้เห็นมาแล้วจากเด็กข้าง ๆ บ้านของข้าพเจ้าเอง ก็แก่เขียนรูป
 แบบการลอกแบบซึ่งแก่พยายามที่จะเขียนให้ดีที่สุดและเหมือนแบบที่สุด แล้วก็ส่งครู
 ปรากฏว่าครูตรวจแล้วเขียนไว้ว่า "ใช้ไม่ได้" พอแก่กลับมาบ้านแก่มาบ่นกับคุณพ่อ
 คุณแม่ของแก่อย่างเสียอกเสียใจว่า ครูไม่น่าเขียนไว้อย่างนั้นเลย น่าจะเขียนว่า
 "พอใช้ได้" ก็ยังดี ท่านลองคิดดูเถิดว่า เด็กจะเขียนรูปได้เหมือนแบบใดอย่างไร
 ในเมื่อแก่เรียนอยู่เพียงชั้นประถมปีที่ ๒ ซึ่งในแบบนั้นก็มักจะเป็นรูปสามเหลี่ยมบ้าง
 รูปสี่เหลี่ยมบ้าง เด็กชั้น ป. ๒ ไม่มีทางที่จะเขียนรูป สามเหลี่ยมด้านเท่าได้เลย
 ถึงเขียนได้ก็ไม่ใช่สามเหลี่ยมด้านเท่าเพราะแก่ยังไม่เคยเรียนเรขาคณิต แก่ไม่เคย
 วัดมุมเป็น แล้วแก่จะเขียนได้เหมือนหรือ เสร็จแล้วครูก็ตรวจโดยเขียนว่า "รูป
 ไม่เหมือน" บ้าง "ใช้ไม่ได้" บ้าง ความจริงแล้วเด็กที่กล่าวนี้เป็นเด็กที่ชอบเขียน
 รูปมาก แก่เขียนรูปได้แปลกและดี ๆ เสมอ แต่เป็นการเขียนนอกเวลาเรียน ในเมื่อ
 ครูไปทำหนีในชั่วโมงเรียนถึงขนาดนั้นแล้ว รู้สึกว่าแก่ท้อถอยและเสียใจมาก ข้าพเจ้า
 คิดว่ายังมีครูอีกเป็นจำนวนมากที่เคียวที่ใช้วิธีการแบบนี้ แล้วเด็กของเราจะรัก จะชอบ
 วิชาศิลปะศึกษากันได้อย่างไร ทราบใดที่เราบังคับจะให้เด็กลอกแบบ แล้วทำหนี
 รูปของเด็กดังกล่าว เด็กของเรา ก็จะเฉลียวฉลาด มีความคิดริเริ่มแตกฉานและนิยม
 ชมชอบวิชาศิลปะศึกษาไม่ได้เลย

ดังนั้นข้าพเจ้าจึงใคร่ขอเสนอแนะต่อเพื่อนครูผู้สอนศิลปะศึกษาแก่เด็ก ๆ ว่า เรา
 ไม่ควรกำหนดรูปของเด็กว่าใช้ไม่ได้ หรือรูปไม่เหมือน เพราะเด็กแต่ละคนย่อมมี
 ความเจริญงอกงามในการแสดงออกทางศิลปะแตกต่างกันตามวัย เด็กเล็กจะเขียนรูป

ให้เหมือนแบบไม่ได้แน่ และยิ่งครูไปตำหนิเข้าเช่นนั้น เด็กจะท้อถอย เด็กจะเสียใจ และเด็กจะไม่อยากแสดงออกทางศิลปะ หรือไม่อยากเขียนรูปอีกเลย ผลสุดท้ายก็คือ เด็กจะเกลียดวิชาศิลปะศึกษาตลอดไป ฉะนั้นครูจะต้องรู้จักชมเชยเด็ก สนับสนุนและช่วยเด็กให้แสดงออกทางการเขียนรูป และทางอื่น ๆ เกี่ยวกับศิลปะให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้เอาแต่ลอกแบบอย่างเดียว เพราะการลอกแบบมีผลเสียมากมาย เช่น ไม่ทำให้เด็กรู้จักช่วยตัวเอง ไม่ทำให้เด็กเกิดความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ ไม่ทำให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และทำให้เด็กเกิดความท้อถอยเมื่อลอกแบบไม่ได้เหมือนแบบ อะไรทำนองนี้แหละที่เราน่าจะคิดกันให้มาก

๓. ความเข้าใจของผู้ปกครอง

ผู้ปกครองเขียนจดหมายถึงครูผู้สอนศิลปะศึกษาว่า ทำไมไม่ให้เด็กเขียนรูปหรือเรียนวาดเขียน จากสมุดวาดเขียนที่โรงเรียนสั่งให้เด็กซื้อ ข้าพเจ้าพบปัญหาจากนักเรียนฝึกหัดสอนคนหนึ่งเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง สืบความได้ว่า นักเรียนฝึกหัดสอนคนนั้นสั่งให้เด็กหากระดาษสีต่างๆ มาเรียนศิลปะศึกษาเกี่ยวกับการฉีกกระดาษกัน พอเด็กกลับไปถึงบ้านก็ไปบอกกับผู้ปกครองให้ไปหากระดาษสีให้ หรือให้ซื้อกระดาษสีก็ได้ เด็กอาจจะไปบอกกับผู้ปกครองผิดๆ ก็ได้ จึงทำให้ผู้ปกครองคิดว่า ครูสั่งให้นักเรียนไปซื้อกระดาษสีมาอีก จึงเขียนจดหมายไปถึงครูผู้ฝึกสอนดังกล่าว นี้แสดงว่าผู้ปกครองของเด็กยังไม่เข้าใจเลยว่า การเรียนศิลปศึกษานั้นมิใช่แต่จะให้เด็กเรียนวาดเขียนอย่างเดียว และไม่เข้าใจว่าผลจากการเรียนวิชานี้เด็กจะได้อะไรบ้าง ข้าพเจ้าผู้ปกครองบางคนไม่สนับสนุน ให้เด็กเอาแต่วาดเขียน หรือทำงานเกี่ยวกับศิลปะ กลับไปบ้านแล้วจะต้องเอาแต่อ่านหนังสืออย่างเดียวซึ่งเป็นกรรมดีอย่างยิ่ง

จากปัญหาที่ผู้ปกครองเขียนจดหมายถึงครูผู้สอน ศิลปะศึกษานี้ ข้าพเจ้ายังสืบความได้อีกว่า สมุดวาดเขียนที่เด็กซื้อตามคำสั่งของโรงเรียนนั้นก็คือสมุดวาดเขียนแบบลอกแบบนั่นเอง คือมีภาพแถบหนึ่ง แล้วเว้นที่ว่างให้เด็กเขียนลอกแบบอยู่อีกแถบหนึ่ง ปรากฏว่าเมื่อถึงชั่วโมงศิลปะศึกษาครูก็ให้เด็กลอกแบบ หรือเขียนรูปใน

ผู้วาดเขียนเล่มนั้น เด็กเรียนกันอย่างจำเจ เด็กจะเขียนรูปแปลก ๆ ใหม่ๆ ก็ไม่ได้ เมื่อนักเรียนฝึกหัดสอนสั่งให้เด็กหาเศษกระดาษสี หรือให้เขียนรูปแตกต่างไปจากแบบนั้นหรือให้ทำงานอื่น เช่น การเขียนภาพด้วยนิ้วมือ การฉีกกระดาษ การพิมพ์ ภาพจากวัสดุต่าง ๆ ฯลฯ ก็ถูกผู้ปกครองทักท้วงถึงกล่าว บางทีก็ถูกทักท้วงว่า ทำไมให้เด็กเรียนแต่ศิลปะ ส่วนหนังสือทำไมไม่เรียนกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งที่เข้าใจผิดทั้งสิ้น

๔. เครื่องใช้ในการเรียน

เรื่องสุดท้ายที่ข้าพเจ้าจะขอล่าก็คือ ข้าพเจ้าเห็นตามชนบทไม่มีวัสดุและสีให้เด็กเรียนศิลปศึกษา เพราะเด็กยากจน แม้แต่หนังสือเรียนก็ยังไม่มียังจะซื้อ จะให้ซื้อสีหรือวัสดุต่าง ๆ มาเรียนศิลปศึกษาได้อย่างไร บัญชาข้าพเจ้าขอเสนอแนะว่าเป็นเรื่องที่พอจะแก้ไขได้ ไม่ใช่เห็นว่าเห็นเด็กยากจนไม่มีเงินซื้อสีซื้อกระดาษก็ถือโอกาสไม่สอนศิลปศึกษากันเลย (ซึ่งก็เป็นแบบนี้กันมิใช่น้อย) ฉะนั้นการเรียนศิลปศึกษาของเด็กก็ควรหาวัสดุต่าง ๆ ตามท้องถิ่นนั้นแหละมาเรียนกัน เช่น ถ้าหากสีไม่มี ก็หาขมิ้นหรือรงมาทำเป็นสีเหลือง เอามะเกลือหรือดินหม้อมาทำเป็นสีดำ เอาดินสีขาวสีแดงมาทำเป็นสี ก็พอจะใช้ได้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็คงจะหาได้ไม่ยากนัก หรือถ้าผู้ใดไม่มี ก็ใช้ไม้ไผ่มาทุบให้ละเอียดแทนผู้ใดก็ได้ หรืออาจจะใช้ก้านกล้วย ใบไม้ มาพิมพ์เป็นภาพก็ได้ ส่วนกระดาษนั้นก็อาจจะใช้เศษกระดาษ หรือกระดาษห่อของที่ใช้แล้วก็นำมาใช้แทนกระดาษวาดเขียนได้ หรือกระดาษหนังสือพิมพ์เก่าๆ ก็ใช้ได้เหมือนกัน เพราะจะได้ลดรายจ่ายหนังสืออย่างสวยงามอีกด้วย และกระดาษที่หาได้ง่ายเหล่านี้อาจจะนำมาฝึกเป็นการเรียนการฉีกกระดาษได้ จึงเห็นได้ว่าถ้าหากครูผู้สอนจะทำจะแนะนำเด็ก หรือส่งเสริมเด็กให้ได้มีโอกาสเรียนศิลปศึกษาด้วยการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายๆ ดังกล่าวก็จะเป็นการส่งเสริมเด็กได้หลายทางด้วยกัน เช่น รู้จักให้เด็กนำเศษวัสดุมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ฝึกให้เด็กมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์จากเศษวัสดุและอื่น ๆ

เท่าที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็พอจะเป็นแนวทางสำหรับ เพื่อนครูทั้งหลาย
ในอันที่จะช่วยกันแก้ปัญหา และ อุปสรรคต่าง ๆ เกี่ยวกับการสอนศิลปะศึกษาที่เป็นอยู่
ในปัจจุบันนี้ ได้บ้างไม่มากนักน้อย หรือเมื่อท่านไปพบกับปัญหาเหล่านี้เข้าท่านก็
จะพอลาทางแก้ไขได้ หรือบางทีก็ว่าท่านอาจจะเป็นเสียเอง ก็ขอให้พึงระลึกว่าควร
จะเปลี่ยนวิธีการเสียใหม่ เพื่อเหตุผลดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว จึงมาช่วยกันแก้
ปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้เสียที มิเช่นนั้นแล้วเด็กของเราก็จะดีขึ้นไม่ได้ ชาวไทย
เราก็จะเจริญขึ้นยากเป็นแน่แท้

หนังสืออุทิศและคำบรรยายที่ใช้ประกอบการเรียบเรียง

๑. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ อนุสารประกอบหลักสูตร ชุดที่ ๒
ประโยคประถมศึกษาดอนปลาย อันดับที่ ๘ การเขียนภาพและ
ระบายสี พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๔
๒. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ อนุสารประกอบหลักสูตรประถม
ศึกษา ชุดที่ ๑ ประโยคประถมศึกษาดอนต้น อันดับที่ ๖ การเขียน
ภาพ พระนคร โรงพิมพ์กิจจานุจน์ ๒๕๐๔
๓. กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ศิลปประถม พระนคร โรงพิมพ์
กิจจานุจน์ ๒๕๐๔
๔. พินิจ ภวังกระวีรัตน์ คู่มือวิธีสอนศิลปในชั้นประถม ธนบุรี โรงพิมพ์
การช่างวชิรศึกษา ๒๕๐๑
๕. กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรชั้นประถมศึกษาดอนต้น ธนบุรี
โรงพิมพ์การช่างวชิรศึกษา ๒๕๐๓
๖. กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรชั้นประถมศึกษาดอนปลาย พระนคร
กรุงเทพฯ การพิมพ์ ๒๕๐๓
๗. คำบรรยาย ของ วิทยากร เนื่องในการอบรมครูศิลปหัตถศึกษา ณ วิทยาลัย
การศึกษา ประสานมิตร พระนคร ตั้งแต่วันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๐๕
ถึงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖

รายนามอาจารย์ที่เป็นวิทยากร มีดังนี้

— คร. ก่อ สวัสดิ์พานิชย์	— อาจารย์ละออ การุณยะวณิช
— คร. ศีลา ฉายนัยโยธิน	— อาจารย์สมพงศ์ ศิริเจริญ
— อาจารย์จิตร บัวบุศย์	— อาจารย์เป็รื่อง กุมุท
— อาจารย์วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์	— อาจารย์กุศล สุจรรยา
— อาจารย์อารี สุทธิพันธ์	